

Umumytürk elipbiýi nämäni aňladýar?

Category: Kitapcy, Publisistika, Sözler, Türkmen dili

написано kitapcy | 26 января, 2025

Umumytürk elipbiýi nämäni aňladýar? UMUMYTÜRK ELIPBIÝI NÄMÄNI AŇLADÝAR?

Türk dünýäsi Umumyelipbiý komissiýasynyň geçen hepde Bakuwda geçirilen ýygnaşygynda türki respublikalaryň umumy elipbiýa geçmeginiň üstünde ylalaşyga gelindi.

Ylalaşyk Türkiýede türk dünýäsi bilen gyzyklanýan gatlaklary we taraplary heýjana getirenem bolsa, men bu boýunça onçakly uly umytda däl we munuň gury simwoliki manydan başga zat aňlatmaýandygyny bilýärim.

Näme üçin umytsyzdygymy düşündirmäge synaňsaýyn:

Aradan otuz ýyldan gowrak wagt geçendigine garamazdan, Türkiýe bilen türki respublikalaryň arazynda sözüň doly manysynda gujaklaşmagy üçin göze iler ýaly, barmak bilen dürtüp görkezer

ýaly ädilen ädim ýok.

Elbetde, soňky otuz ýylda şu maksat bilen ownukly-irili ýüzlerçe kružogyň, fondyň, mekdebiň, ýokary okuw jaýynyň geňeşiň gurlandygyny bilýäris. Emma bularyň howaýy medeni çärelerden we protokol çykyşlaryndan başga hiç zada ýaramandygyny-da bilýäris.

Geň bolşy ýaly gynandyryň ýeri-de, aradan geçen şunça wagta garamazdan, türk halky-da, türk ygtyýarlylary-da Orta Aziýadaky türk respublikalary ýeterlik derejede tanamaýar.

Sebit boýunça şindizem bölek-büçek gulakdan eşitme maglumatlar bilen ýol almaga synanyşýlar.

Anyk mysallara ýüzleneliň:

Ençeme ýyl bäri umumytürk dünýäsine niýetläp işleýän «TRT-AVAZ» teleýaýlymyň Ankaradaky ýolbaşçylary umumytürk dünýäsini düýbünden tanamaýar. Sebäp olar gazak bilen gyrgyzyň, özbek bilen türkmeniň tapawudyny bilenok.

Şonuň üçinem öňler kanalyň gazak dilinde berilýän gepleşikleriniň aşagyna «gyrgyzça», özbek dilinde berilýän gepleşikleriniň aşagyna-da «türkmençe» diýip ýazylardy.

Muny türk tomaşaçylary bilmeýändigini we nägilelik bildirmeýändigini üçin hiç hili mesele bolmazdy. Gepleşikleriniň esasy tomaşaçy gatlagy bolan türküstanlylar bolsa muňa hezil edip gülýärdiler.

«TRT-AVAZ» teleýaýlymyň ýolbaşçylarynyň bar bilýän zady ondan-mundan eşiden birküç sany türkmen ýa gazak sözleridi. Bulary-da olar şol dili bilýändiglerini görkezjek bolup, ýeri bolsa-da, bolmasa-da ulanyrdylar.

«TRT» döwlet teleýaýlymyň umumytürk dünýäsine niýetläp goýberýän kanalyňa «TRT-AVAZ» adynyň dakylmagynyň özi sebit boýunça hiç zat bilmeýändigileriniň iň bärkije mysaly.

Pars dilinde «ses» (owaz) manysyny berýän **AVAZ** diňe Täjigistanda we kem-käsleýin Özbekistanda ulanylýan söz.

Türkmenistanda, Gazagystanda, Gyrgyzystanda owaz sözi gündelik durmuşda ulanylmaýar, diňe käbir şygrylarda we çeper eserlerde ulanylýar.

Şeýle seýrek ulanylýan we az bilinýän sözüň telekanala at hökmünde saýlanyp alynmagy-da Ankaradaky ketdeleriň sebit boýunça bilýän zatlarynyň juda telperdigine yşarat edýär.

Birnäçe ýyllap TRT-de gepleşik alyp baran meşhur aýdymçy, merhum Baryş Manço Türkmenistana baranda bir çagajykdan «Dişlerini fyrçalyýor musun?» («Dişleriňi arassalaýarsyňmy?»)»

diýip sorapdy.

Çagajyk «Hawa, arassalaýaryn» diýende, Manço «Ara syra olmaz, her zaman fyrçalayajaksyn» diýip, maslahat beripdi.

«Arassalamak» – türkmen dilinde «fyrçalamak» manysyny berýär. Emma Manço türkmen sözüne türkçe many berip, ýalňyş düşünişdi. Baryş Mançodan bäre ençeme ýyllar geçendigine garamazdan, türkiýelileriň Orta Aziýa boýunça bilýän zady ýok diýen ýaly. Hem hiç bir türk ýöriteläp Orta Aziýadaky türk dilleri öwrenjek bolanok.

Şonuň üçinem türkistanly ýazyjy-şahyrlaryň, bagşylaryň, ozanlaryň, akyldarlaryň atlaryny göýä bir ýewropaly ýaly ýalňyş ýazýarlar.

Arada gabat geldim, TRT-niň spikeri türkmenleriň meşhur klassyky şahyry Magtymguly Pyragydan söz açanda «Maktumkuli Fyraki» diýýärdi.

Ankarada özüniň türkmen dili boýunça specialistdigini aýdýan türk alymy-da türkmen şahyrynyň ömür-döredijiliginden söz açýan kitap ýazypdyr, adyna-da «Maktumkuli Fyraki» diýip at goýupdyr.

Elbetde, bu adyň türkmenler üçin diýseň ynjalykdan gaçyryjy we gulagyňy dyrtmalaýjy heňde ýaňlanýandygyny aýtmak gerek.

Haýsydyr bir daşary ýurtly Ýunus Emräniň adyny «Ýannis Amri» diýip tutsa, türkler muňa nähili garardylar?

Häzir Türkiýede türkmen, özbek, gazak, gyrgyz dillerinde suwara gürläp bilýän türkleriň sany barmak büküp sanasaň, başden ýa ondan geçmez.

Ýogsam bolmasa, şojagaz sanaýmaly adamlaryň arasynda-da, birnäçe ýyl Orta Aziýada bolup, şol ýeriň dillerini öwrenen türk alymlary bar. Muňa garamazdan şolaryňam şol dillerde ýazyp biljek derejede sowady ýok.

Muňa garamazdan, Günbatarlylar Orta Aziýany öwrenmek üçin tagalla barsyny edýär.

2018-nji ýylda Almatyda Al-Faraby adyndaky uniwersitetde gabatlaşan amerikan talyplary haýrana galdyrjak derejede suwara gazak dilinde gürleýärdiler.

Hatda garaýagyz amerikan talyp gyzy gazak dilinde şeýle bir gowy gürleýärdi welin, ýerli gazak teleýaýlymlarynyň biri ony alypbaryjy edip işe alypdy.

Beýleki bir tandan Orta Aziýalylar Türkiýäni we türk medeniýetini türkleriň olary tanaýşyndan has gowy we has içgin tanaýar. Munda şol ýurtlarda görülýän türk teleseriallarynyň,

Türkiýede okaýan ýa-da işleýän Orta Aziýalylaryň paýy uly. Hakykat şu: Orta Aziýalylar uzakdan gowy görüp, ysnyşan Türkiýesini ýakynan tananda, uly göwnüçökgünlige uçraýarlar. Türkiýedäki ýokary okuw jaýlarynda okaýan köp sanly Orta Aziýaly talyp diskriminasiýa we kemsitmelere duçar bolýar. Türkiýede syrkawlara serediji, öý bikesi, eneke, hyzmatkär bolup işleýän türkmenistanly we özbegistanly aýal-gyzlar ýgy-ýgydan fiziki zorluklara we sözli kemsitmelere sezewar bolýar.

Olara ikinji derejeli adam ýaly çemeleşilýär. Şonuň üçinem köp Orta Aziýaly Türkiýeden göwni sowan halda uly lapykeçlik bilen yzyna gaýdýar.

Şu günler türk ygtyýarlylarynyň alyp barýan migrantlary yzyna ugratma çäreleriniň çäginde Türkiýede ýaşaýan münlerçe türkmen, özbek, gazak, gyrgyz doganlarymyz ele salnyp, yzyna ugratma merkezlerine üşürilýär, ol ýerdenem ýurtlaryna ugradylýar.

Iň agyr ýagdaýdakylaram owgan türkleri.

Meselem, Wan, Hakkari ýaly serhetýaka şäherlerinde ele salynan owganystanly türkmenler özbek bosgunlary türk žandarmasy tarapyndan Eýrana kowulýar.

Eýranyň serhedinde kaňkap ýören kürt bandalary bolsa bosgunlary ele salyp, girewine alýar we 4-5 müň dollar tölemeseň goýbermeýär.

Berilen möhletde pul gelmese, adam ogurlaýan hülgentler ellerindäki zamana alynan bosgunlaryň gulak-burnuny kesýär, hatda öldürýär.

Bosgunlar näalaç ýagdaýda aglap-eñröp maşgalalaryna wideojaň edýärler we ýakynlaryndan pul ugradylmagyny sorayarlar.

Gynansak-da, Türkiýe göçegçileriň arasynda keseki ýa-da kowumdaş aýyl-saýylyny edenok. Hemmesine bir göz bilen seredýär.

Diňe tanşy-bilşi bolan gelmişekler eýdip-beýdip wagtlaýyn ýaşamaga rugsatnama alyp, Türkiýede galyp bilýär. Galanlary bolsa deport edilýär. Ýogsam bolmasa, her ýurt öz halky bilen ganybir halka, kowumdaşyna aýratyn hak-hukuk, status berýär. Meselem, Ysraýyl dünýädäki ähli jöhittlere eýe çykýar. Germaniýa hem Ikinji jahan urşundan soň ýurduň daşynda galan ähli nemeslere aradan geçen 60-70 ýyla garamazdan ähli hak-hukuklary berýär. Meselem, Russiýada ýa-da Gazagystanda dört-bäş arka öň nemes bolan maşgala Germaniýa gelende ganybir

babadaşdygy üçin şobada raýatlyk alyp bilýär. Türkiýede bolsa otuz ýyl bäri türk dünýäsi bilen birleşme şygarlarynyň dilden düşmän gelendigine garamazdan, ganybirlik we kowumdaşlyk düşünjesi praktikada hiç zady aňlatmaýar.

Şeýle ýagdaýda bagra basmak isleýän adamlarymyzyň göwnüni döwüp, olar bilen birleşip bolarmyka?

Ganybir gardaşlarymyzyň göwnüni awlap bilmejek bolsak, bir topar alymsumagyň bir ýere jemlenip kabul eden kararynyň näme manysy bolup biler?

Türkiýe umumytürk dünýäsi bilen hakykatdanam birleşesi we gujaklaşasy gelýän bolsa, muňa ähli türki respublikalaryň raýatlaryna Türkiýede erkin gezme we işleme hukugyny bermeli. Edil Ýewropa bileleşiginiň ähli ýewropaly agzalaryna edişi ýaly. Yzyndan Eýran, Owganystan, Yrak, Siriýa ýaly ýurtlarda etniki azlyk ýagdaýynda ýaşayan asly türk babadaşlarymyza Türkiýede aýratyn status berilmeli. Başgaça aýdanda, asly türk milletden bolan islendik kişi aý-ýyldyzly baýdagyň pasyrdaýan ýurdunda özüni howpsuz we öýünde ýaly duýmaly.

Diňe şeýdilende birleşmek üçin aýgytly ädimleri ädip bileris. Ýogsam bolmasa, bu zatlaryň sözünü edip oturmagyň özi biderek.

Esedulla OGUZ,

Germaniýada ýaşayan türkmen žurnalisti.

Sişenbe, 17.09.2024 ý. Publisistika